

Theodor TARANOVSKI

THEODOR TARANOVSKI "THE PRINCIPLE OF
LEGALITY IN THE CODE OF EMPEROR STEFAN DUŠAN",
COMMEMORATIVE VOLUME FOR THE FIFTIETH
ANNIVERSARY OF THE ACADEMIC WORK
OF S. LOZANIĆ, BELGRADE 1922, 146–153.

Translation and introduction:
Nevena Vukanović*

Theodor Taranovski (Θεοδoρъ Васильевичъ Тарановскій), born in 1875 in Poland, was a lawyer and historian of Slavic law, a doctor of Law, and professor at many universities. After the Russian Revolution, he emigrated to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, where he passed away in January of 1936. He completed his high school education in Warsaw and graduated from the Law Faculty of the Russian University. His first academic papers were published while he was still a student. He graduated with a Master's degree in Law in 1899 and was appointed assistant Professor at the Department of Legal Encyclopedia at Warsaw University. In 1906, he became an Associate Professor. In 1908, he moved to the Faculty of Law, where he became a full professor after publishing his work *Dogmatics of Positive State Law in France during the Old Regime*.

After moving to the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, he began teaching the History of Slavic law at the University of Belgrade, where he focused extensively on the study of Serbian medieval law, particularly Dušan's Code. In Belgrade, he also became a member of the Royal Academy. He specialized in comparing different legal monuments of medie-

* Second-year graduate student at the University of Belgrade Faculty of Law, nevenavukanovic@gmail.com

val Slavic law. His life's work was dedicated to the history of Serbian law, particularly the *History of Serbian Law in the Nemanjić State*, which is the only comprehensive, systematic account of all aspects of legal relations during the most significant period of medieval Serbia. In this work, Taranovski also explores the history of society, describing and analyzing all social layers and groups. In addition to this work, one of his significant studies on *Dušan's Code* is *Dušan's Code and the Empire of Dušan* (1925). He also wrote *The Task and Method of Legal History*, *Introduction to the History of Slavic Law*, and *Encyclopaedia of Law*.

НАЧЕЛО ЗАКОНИТОСТИ У ЗАКОНИКУ ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА

Од времена ваљане Мијушковићеве расправе о Законику Цара Стефана Душана¹ узето је да се тај Законик сматра као један основни закон, као устав.² Мислимо, да је такво гледиште правилно, и да је за велику државу, створену од Цара Душана, његов Законик имао да служи као један од оних основних закона *leges fundamentales*, који су уопште постојали у средњем веку па доцније се од потоње теорије легиста постављали у основу законите или краљевске монархије *monarchie royale*. Законита се пак монархија противстављала самовољнијој сењориалној монархији *monarchie seigneuriale* па тим више монархији тиранској. Законита монархија није ништа друго до ранији стадиум оне политичко-правне еволуције, која је у XIX веку дошла до правне државе *Rechtsstaat*.

Законита монархија, као што је она историјски изашла из феудализма, појавила се као сталешка монархија (*der monarchische Ständestaat*). Д. Мијушковић је потпуно разговетно истакнуо сталешки карактер Душанове монархије и поставио га у основу за проналажење система у Душановом Законику. Сталешке су повластице уводиле монархију ка власти у извесне границе, које владалац није смео да престоупи, па на тај су начин установљавале више мање законити облик владе. Али, монархијска власт није само дејствовала преко признатих повлашћених сталежа, него је у исто време и радила као један самостални творачки елеменат управљен на осигуравање јавне безбедности и мирног правног поретка. У овој последној својој функцији монархијска је власт полазила од постојања и појма основних закона па је подређивала манифестације државне власти начелу законитости. Дакле, општи законити карактер сталешке монархије

1 Д. Мијушковић, Систем Душанова Законика, Српски преглед, 1896 г. бр. 4,5 и 6. в.нарочито с.160.

2 Јеврем Гепасимовић, Deutsches Gesetzbuch, Verfassungsurkunde des Serbischen Kaiserreiches, deutsche Uebersetzung mit Anmerkungen, 1912; Verfassungsrecht des Serbischen Kaiserreichs im Mittelalter, 2. Auf, 1912; Старо српско право, 1913 г. с.3, 66–67; Светислав Ђорић, Основна питања о Душановом Законику, Архив за правне и друштвене науке, 1914, књ. XVII, бр. 3, с. 204; Душан Алипић, Управне власти у старој српској царевини, 1921 г. с.9.

THE PRINCIPLE OF LEGALITY IN THE CODE OF EMPEROR STEFAN DUŠAN

Since the time of Mijušković's worthy discussion about the Code of Emperor Stefan Dušan¹ this Code has been considered as a basic law, a constitution.² We believe that this point of view is correct, and that for the great state created by Emperor Dušan, his Code was meant to serve as one of those fundamental laws (*leges fundamentales*) that existed in the Middle Ages, and later formed the basis of legitimate or royal monarchy (*monarchie royale*) according to the subsequent theory of legists. The legal monarchy, on the other hand, stood opposite the more arbitrary seigneurial monarchy (*monarchie seigneuriale*), and even more so the tyrannical monarchy. The legal monarchy is nothing more than an earlier stage of political-legal evolution that, in the 19th century, would culminate in the rule of law (*Rechtsstaat*).

The legal monarchy, as it historically emerged from feudalism, emerged as an estate monarchy (*der monarchische Ständestaat*). D. Mijušković clearly emphasized the class character of Dušan's monarchy and set it as the basis for finding a system in Dušan's Code. Class privileges introduced certain limits into monarchical power that the ruler could not violate, thus establishing a more or less legal form of government. The monarchical power did not act only through the established privileged classes, though, but at the same time represented an independent constructive element aimed at ensuring public security and peaceful legal order. In this last function, the monarchical power was based on the existence and concept of basic laws, hence subordinating the manifestations of state power to the principle of legality. Therefore, the general legal character of estate monarchy was expressed in two forms: 1) in the form of recognised subjective public rights of privileged classes and 2) in the form of objective legality that determined

1 D. Mijušković, Sistem Dušanova Zakonika, *Srpski pregled*, 1896, No. 4, 5, and 6, particularly p. 160.

2 Jevrem Gerasimović, *Deutsches Gesetzbuch, Verfassungsurkunde des Serbischen Kaiserreiches*, German translation with annotations, 1912; *Verfassungsrecht des Serbischen Kaiserreichs im Mittelalter*, 2nd edition, 1912; *Staro srpsko pravo*, 1913, p. 3, 66–67; Svetislav Đorić, Osnovna pitanja o Dušanovom Zakoniku, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1914, Vol. XVII, No. 3, p. 204; Dušan Alimpić, *Upravne vlasti u staroj srpskoj carevini* 1921, p. 9.

изражавао се у двојаком облику, и то: 1) у облику признатих субјективних јавних права повлашћених сталежа, и 2) у облику објективне законитости, која је опредељивала државну радњу. Оба та облика манифестовали су се на разним местима у различитим комбинацијама, у којима преовлада час субјективни елеменат законитости, који се изражавао у претежности сталешких права и повластица, час објективни елеменат, који се изражавао у господарењу објективног закона. Та или она комбинација зависила је од политичког узајамног односа између сталежа и монарха. Ако је монархијско начело знатно надмашило сталешко, онда су се саме сталешке повластице сматрале не као субјективна јавна права, него као један рефлекс објективне законске норме, која је сачињавала подлогу државног уређења па дејствовала на народ, такорећи, одозго. Мислимо, да Душанова царевина спада више баш у тај тип законите сталешке монархије. Али, на овом месту не намеравамо да расправљамо то питање у свој његовој пуноћи, него се ограничавамо на један ужи задатак, и то да окарактеришемо оно начело објективне законитости, које је без сумње постојало у Законику Цара Стефана Душана па је било тамо спроведено доста доследно.

Законик не само прећутно спроводи начело законитости, него га и проглашује јавно и наречно. То се проглашавање манифестује у директним прописима, да се све врши по „закону“, и у дотичним забранама, да се ма што врши през закон“. Случајеви, поводом којих Законик изречно проглашује начело законитости, могу да се поделе на три категорије. У прву категорију спада регулисање судства, у другу нормирање сталешких и социјалних односа, и у трећу регламентацију управне радње државе. Случајеви прве категорије су релативно најмногобројници, друге категорије – долазе у мањем броју и треће категорије – су сасвим малобројна.

Законик више пута прописује, да се суд врши „по закону“ и тим начелом законитости опредељује различите моменте и разне стране судства. У име овог принципа Законик укида старе облике самосу-да (чл. 84) уопште и према црквеним људима у појединости (чл. 30), чува закониту нормалну судску надлежност (чл. 182), регулише питање о „отстојању“ оптуженог у случају контумације тужиоца (чл. 89), потврђује ме-родавни значај сведока у парницама о сеоским међама (чл. 80), регламентира функционисање пороте (чл. 132, 154), фиксира новчану казну (чл. 180)³. Све се то завршује званичним

3 „...да плаћа по закону“ (чл. 180). Противна томе неодређена санкција: „да плати глобу што рече цар“ (чл. 169) – појављује се као изузетак од општег правила, према коме се према коме се глоба одређује по закону. У чл. 180 (упоређи чл. 193) под законом се очевидно... разуме стари обичај, и баш због тога сама величина глобе није тачно наведена.

state action. Both of these forms manifested themselves in various places in different combinations, where at times the subjective element of legality prevailed, expressed in the dominance of estate rights and privileges, and at other times the objective element prevailed, expressed in the rule of objective law. Each combination depended on the mutual political relationship between the classes and the monarch. If the monarchical principle significantly surpassed the class one, then the class privileges themselves were considered not as subjective public rights, but as a reflection of an objective legal norm, which formed the basis of the state system and acted on the people from above. It is our opinion that Dušan's empire belongs precisely to that type of legitimate class monarchy. However, here we do not intend to discuss this question in its entirety, but rather limit ourselves to a narrower task, and that is to characterise this principle of objective legality, which without a doubt existed in the Code of Emperor Stefan Dušan, and was implemented quite consistently.

The Code not only tacitly enforces the principle of legality, but also declares it openly and directly. This declaration is manifested in direct regulations, that everything is done "according to the law", and in the respective prohibitions, that everything is done "per the law". The cases, in which the Code expressly declares the principle of legality, can be divided into three categories. The first category includes the regulation of the judiciary, the second includes the regulation of class and social relations, and the third refers to the regulation of administrative state action. The cases of the first category are, relatively speaking, the most numerous, while the cases of the second category are fewer, and the cases of the third category are quite few.

The Code repeatedly prescribes that the court is held "according to the law" and the principle of legality determines different moments and different aspects of the judiciary. In the name of this principle, the Code abolishes the old forms of vigilantism (Art. 84) in general, as well as regarding churchmen in particular (Art. 30), preserves the legitimate judicial jurisdiction (Art. 182), regulates the issue of the "absence" of the accused in case of contumacy of the prosecutor (Art. 89), confirms the authoritative importance of witnesses in lawsuits about village boundaries (Art. 80), regulates the functioning of the jury (Art. 132, 154), imposes fines (Art. 180).³ Everything ends with the official declaration of the principle of legality in the judiciary in the following way: "All judges should

3 ... "to pay according to the law" (Art. 180). Contrary to that, the unspecified sanction: "to pay the fine that the emperor said" (Art. 169) – appears as an exception to the general rule, according to which the fine is defined by law. In Art. 180 (compare with Art. 193), the law obviously means the old custom old custom, and that is precisely why the amount of the fine itself is not stated.

проглашавањем начела законитости у судству, и то оваком: „Всаке судије да суде по законуку право, како пише у законуку а да не суде по страну царства ми“ (чл. 172).

У погледу сталешких и социалних односа проглашавање начела објективне законитости примењује се на потврду јавно-правних дужности, поглавито војне обавезе властеле (чл. 42), на обезбеђење сеоског попа потребном земљом (чл. 31. 63), на осигуравање безбедности трговаца на путу (чл. 159), на разграничавање између села њихових права на пашу (чл. 74), на обезбеђење зависних насељеника у земљама и градовима од властеоске самовоље (чл. 142), на тачно одређење дужности и терета меропаха према њиховим господарима, шта више према цару као цару баштинику (чл. 139, упореди чл. 68). Дакле начело објективне законитости простира се на одређивање ст-алешких дужности и на обезбеђење нижих друштвених слојева од притешњавања од стране виших, следствено, на јамчење навесног правног стања нижих сталежа. Овде је уместо забележити, да се права виших сталежа обезбеђују више по систему субјективне законитости, јер поводом њих, и то баш баштинских властеоских права и самоуправе градова, Законик се позива не на општи закон, него на специалне повластице хрисовуље, које се признају и проглашују као неприкосновене, или према тадашњој терминологији, као „тврде“ (чл. 39, 40, 124, 137). Не спомиње Законик нарочито нити наречно за баштинске земљишне повластице цркве, али односно црквених земаља установљава ништавност свакојаким милосних книга” владалачких, које би погазиле црквену својину (чл. 78). Одавде излази, да Законик сматра неприкосновеност црквеног земљишног поседа као један основни закон државни. Из горе наведеног се види, да у области сталешких и социалних односа начело објективне законитости има да уклони оне злоупотребе и повреде права, које би могле да буду изазване безобзирим уживањем повластица од стране виших сталежа. То је особито очевидно на оних чланова Законика, који говоре о меропховим дужностима.

У управној области начело законитости се изречно спроводи у Законнику односно доходака кефалија (чл. 63), неких нарочитих полицијских мера поводом путовања цара и царице (чл. 187) и односно обезбеђења посебног градског наређења, поглавито у погледу судства (чл. 176). Последњи случај је врло карактеристичан. Члан 176. управо прописује: „градове вси по земљи царства ми да су на законе о всем, како су били у првих цар“, па дакле базира особито градско уређење на општем закону. Међутим пре (чл. 124, 137) то се уређење базирало на специалним повластицама – хрисовуљама. На тај начин начело субјективне законитости у Законнику се слива са начелом објективне

judge according to the code of law, as it is written in the code, and not judge according to the will of the empire” (Art. 172).

In terms of class and social relations, the declaration of the principle of objective legality is applied to the confirmation of public-legal duties, especially of military service of thenobility (Art. 42), providing the village priest with the necessary land (Art. 31, 63), ensuring the safety of merchants on the road (Art. 159) the demarcation between villages of their rights to pasture (Art. 74) the protection of dependent settlers in the lands and cities against the arbitrary actions of the squires (art. 142), the exact determination of the duties and burdens of the dependent peasants towards their squires, and, moreover, towards the emperor as the ultimate landowner (Art. 139 compare Art. 68). Therefore, the principle of objective legality extends to the determination of class duties and to the protection of lower social classes from higher ones, consequently, to guaranteeing a certain legal status of lower classes. It is appropriate to note here that the rights of the upper classes are protected more according to the system of subjective legality, because in regard to them, namely hereditary property rights and self-government of cities, the Code refers not to the general law, but to special privileges – charters with golden seals, which are recognised and proclaimed as inviolable, or, according to the terminology of the time, as “hard” (Art. 39, 40, 124, 137). The code does not specifically or explicitly mention the heritage land privileges of the church, but it enforces the nullity of all kinds of “books of grace” of the rulers that would jeopardise church property (Art. 78). It follows that the Code considers the inviolability of church land ownership as a basic state law.

From the above, it can be seen that in the realm of class and social relations, the principle of objective legality was meant to eliminate those abuses and violations of rights that could be caused by the reckless abuse of privileges by the upper classes. This is especially evident from those articles of the Code that refer to the duties of the dependent peasants.

In the administrative area, the principle of legality is explicitly implemented in the Code in relation to the income of chiefdoms (Art. 63), some special police measures regarding the travel of the Emperor and Empress (Art. 187) and in relation to the provision of a special city ordinance, especially in terms of the judiciary (Art. 176). The last example is most illustrative. Article 176 precisely stipulates that “cities all over the land of the empire should act in all matters according to the law, as it was under the earlier emperors”, therefore basing individual city regulation on the general law. However, (Articles 124, 137) that regulation was previously based on special privileges – charters with a golden seal. In this way, the principle of subjective legality in the Code merges with the

законитости, тако да последње апсорбира прво. Такав се закључак потврђује и тим, што се нарочито јемчене неприкосновености црквеног земљишног поседа против „милоских книга“ врши у име општег закона („да се суде по закону царства ми“ – чл. 78).

Као што смо већ горе казали, најмногобројнији су они случајеви, у којима се изречно начело законитости спроводи у погледу судства. То је потпуно разумљиво, јер на крају крајева као коначно и најважније средство за спровођење законитости долази суд. Због тога баш односно судства изражена је у Законику општа теза о законитости и законита радња судска је противстављена радњи од страха владаочева (чл. 172).

У вези са законитошћу судства постаје питање, како мора суд да поступи у случају, кад има празнине у Законику и уопште у постојећем праву. „Аште се обрете“, вели Законик, „велико дело, а не узмогу расудити и расправити, који љубо суд велик будет, да греде од судиј једин с обема онема – зи парцема пред царство ми“ (чл. 181). Несумљиво је да под општу формулу, – „а не узмогу расудити и расправити“, потпадају и материјална компликованост парничког предмета, и формална тешкоћа у тумачењу закона па тим више празнина у постојећем праву. Законик не оставља судијама пуну слободу тумачења закона и попуњавања законских празнина, него одржава последњу функцију за владоца, који у дотичним случајевима дејствује у једном мешовитом, судско-законодавном поретку. Такав поредак не сачињава нарочиту особину Законика Цара Стефана Душана, јер је био својствен свама државама дотичног доба. Том приликом ипак треба да обратимо пажњу на једну околност.

У Западној Европи судови су празнине у домаћем праву попуњавали прописима римског права. Богаство помоћног (субсидијарног) извора омогућавало је, да судови попуне празнине самостално, тако да се подношење дела на решење владаочево догађало врло ретко и чак је фактички било укинато. Што је за Запад било римско право, то је за Исток било византијско право. Карактеристично је што Законик не упозорује на византијско право, као на помоћни извор, нити упоиште за њега спомиње, него марљиво чува владалачко право на попуњавање законских празнина. Та околност треба за се узме у обзир при решавању питања о односу између византијског и домаћег права у средњевековној Србији.

Према општој одредби Законика (чл. 172) суд не сме да погази закон од страха владаочева. Али, шта мора суд да ради, ако дође неко директно владалачко наређење, које закону противречи или га повређује? И на то питање има одговора у Законику.

principle of objective legality, so that the latter absorbs the former. Such a conclusion is also confirmed by the fact that, in particular, the guarantee of the integrity of the church's land holdings against the "books of grace" is carried out in the name of the general law ("to be judged according to the law of the empire" – Art. 78.)

As we have already mentioned above, the most numerous are those cases in which the explicit principle of legality is implemented in terms of the judiciary. This is completely understandable, because, after all, the court comes as the final and most important means of enforcing legality. That is why, in relation to the judiciary, the general thesis about legality is expressed in the Code, and the legal action of the court is opposed to the action caused by the fear of the ruler (Art. 172).

Regarding the legality of the judiciary, the question arises as to how the court must proceed in those cases when there are gaps in the Code and in the existing law in general. "If something very important happens", it is written in the Code, "that they cannot reason and decide, no matter how great the court may be, one of the judges should go with those two litigants before the emperor" (Article 181). There is no doubt that the general formula – "that they cannot reason and decide" includes the material complexity of a case and the formal difficulty in interpreting the law, thus implying a greater gap in the existing law.

The Code does not leave the judges full freedom to interpret the law and fill legal gaps, but maintains the last function for the ruler, who in the relevant cases acts in a mixed judicial-legislative order. Such an order does not represent a special feature of the Code of Emperor Stefan Dušan, because it was characteristic of all states of the respective era. We should, however, pay attention to one circumstance in respect to this.

In Western Europe, the courts filled the gaps in domestic law with regulations of Roman law. The abundance of auxiliary (subsidiary) sources allowed the courts to fill in the gaps independently, so that the submission of a case to a decision of the ruler happened very rarely and was actually abolished. What Roman law was for the West, Byzantine law was for the East. It is characteristic that the Code does not point to Byzantine law as an auxiliary source, nor does it mention it at all, but instead diligently preserves the ruler's right to fill in legal gaps. That circumstance should be taken into account when solving the question of the relationship between Byzantine and domestic law in medieval Serbia.

According to the general provision of the Code (Art. 172), the court must not break the law out of fear of the ruler. But what must the court do, if there is a direct order from the ruler, which contradicts the law or defies it? That question, too, is answered in the Code.

Најпре треба да забележимо, да владалац, као носилац имовинских интереса и права, као један од баштаника, у своме приватном привредном животу има према Законику да стоји под законом. Тако према њему, као што и према сваком другом, приватна својина је неприкосновена. „Да нест вољан господин цар... никоју узети баштанине по силе, ни купити, ни заменити, разве ако си кто сам пољуби“ (чл. 43). Према меропху владалац, као што и сви остали баштаници, „нест вољан... учинити през закон ништа“, а ако ли му учини што без закона... сваки меропх да јест вољан прати се... са царством ми“ (чл. 139). Владалац потпада под опште законско правило, које забрањује пријем бегунаца. „Никто ничијега човека да не прима, ни царство ми“ (чл. 150).

Што се пак тиче тога, кад владалац иступа као носилац врховне власти и издаје поједне наредбе, које закону противрече, о томе има у Законику неколико нарочитих прописа. У овом погледу примећује се разлика између првог и другог Законика и може да буде констатовано постепено растење и јачање начела законитости у старој српској држави, барем у старом српском законодавству.

Први Законик најпре предвиђа случај, кад владалац некоме земљу поклони и поставља границе за такав поклон „милост“ у погледу његове важности и обавезности за суд. Поклонска исправа („милосна книга“) сасвим не важи, ако се тиче црквене земље; суд треба да не призна дотичном „милоснику“ ништа, него да суди по закону (чл. 78). То значи да се неприкосновеност црквеног земљишног поседа сматра као један основни закон.

Ако се пак владалачки поклон тиче земље, коју држе села, онда поклон важи и дотична писмена исправа вреди кад неопорива судски доказ (чл. 79). Ако се на једну исту земљу пријаве „две књиге царева“, онда Законик прописује да се спорно питање реши не по начелу законитости, него по начелу целисходности: кто сада држи, до сијега-зи доба саборног тогова да јест (чл. 83). Дакле, сабор, на коме је Законик био донесен, није само у име права насађивао фактичко стање земљашног поседа, него је из државног разлога потврђивао фактичко стање земљишног поседа.

Ништа се овде не говори баштинској властеоској земљи. Али, пошто су све хрисовуље, у којима је она била па је поклоњена и утврђена, другде (чл. 39–40) признате као неприкосновене („тврде“), изводи се одатле закључак, да и таква земља није могла да буде од владоца поклоњена неком другом (упореди чл. 43). Црквену земљу Законик нарочито спомиње због тога, што се у њеном саставу налазила читава села, која су земљу држала на општинском праву (в. чл. 67). Пошто су према општим правили села могла да буду предмет

First of all, we should note that the ruler, as the bearer of property interests and rights, as one of the owners, regarding his private economic life, according to the Code, has to obey the law. Therefore, the rule that private property is inviolable applies to him as much as anyone else. “That the emperor cannot... take anyone’s property by force, neither buy nor exchange unless the other person so wishes” (Art. 43). The ruler, like all other squires, “cannot do anything that breaks the law”, and if he does something to the dependent peasants “against the law”, they can sue him (Article 139). The ruler falls under the general rule of law, which prohibits the admission of fugitives. “No one should receive anyone’s man, not even my Empire (Art. 150).

As for when the ruler acts as the bearer of supreme authority and issues certain orders that contradict the law, there are several special regulations on this in the Code. In this respect, the difference between the first and second Codes can be noticed and there was a constant gradual growth and strengthening of the principle of legality in the old Serbian state, at least in the old Serbian legislation.

First of all, the First Code foresees the case in which the ruler gives land to someone and sets limits for such a gift, “grace” in terms of its importance and obligation toward the court. The donation deed (“book of grace”) is not valid at all, if it concerns church land; the court should not recognise any right to the “milosnik” in question, but judge according to the law (Art. 78). This means that the inviolability of church land ownership is considered as a fundamental law.

If, on the other hand, the ruler’s gift concerns land held by villages, then the gift is valid and the written document in question is valid as irrefutable court evidence (Art. 79). If two “emperor’s books” apply to the same land, then the Code stipulates that the disputed issue is resolved not according to the principle of legality, but according to the principle of expediency. “Whoever has the land at the present time, should keep it” (Art. 83). Therefore, the assembly at which the Code was passed did not only confirm the factual state of land ownership in the name of law, but for reasons of state as well.

Nothing is said here about hereditary feudal land. However, since all charters with a golden seal, in which it was presented and established, are recognised elsewhere (Articles 39–40) as inviolable (“hard”), the conclusion is drawn from there, that such land could not have been given by the ruler to someone else (compare Art. 43). Church land is especially mentioned in the Code because it included entire villages, which held the land under municipal law (Art. 67). Since, according to the general law, villages could be the subject of a gift from the ruler, it should have been specifi-

поклона од стране владаоца, требало је да се нарочито заповеди, да се црквена села, насељена од црквених људи, од тога правила изузимају. У пракси је могло бити опасности, да владалац поклони црквене земље оним црквеним људима⁴, који су држали црквена села и земље црквене са меропсима и власима (в. чл. 32) и да их на тај начин претвори у своје непосредне слуге (в. чл. 42). Члан 78 Законика је ту опасност уклањао.

Дакле можемо казати, да први Законик одриче важност свим тим владалачким поклонским исправама, које повређују неприкосновену својину (баштину) повлашћених сталежа, и то цркве и властеле.

Осим тога први Законик предвиђа још неки општија случај, и то кад буде суду пријављена каква владалачка наредба („књига царева“ чл. 105), која повреди Законик. Ако суд нађе да таква књига нема вредности, суд мора да поднесе дело на решење владаочево (чл. 105)⁵. Дакле суд је само био овлашћен да дело заустави; његово пак дефинитивно решење је било остављено владаоцу.

Други Законик спроводи начело законитости у погледу владалачких наредаба, доследније и на један више категорички начин.

Почетни члан другог Законика одређује снагу дејства владалачких наредаба, и то гласи: „Књига царства ми да се непреслуша где приходи, или ка госпожди царици, или ка краљу, или ка властелом, великим и малим, и свакому човеку. Никто да не пречује што пише књига царства ми. Ако ли буде таква-зи књига што не може он-зи савршити, воља не има да даст тај час, да греде опет с књигом ка царству ми, да опове царству ма“ (чл. 136). Наведени члан садржава две одредбе, и то: 1) прописује према владалачким заповестима безусловну покорност од стране свију у држави, 2) у случају тешкоће за извршивање владалачких заповести оставља свима право, да поднесу владаоцу дотичну представку. Друга од тих одредаба установљава за поданике једно право налик на старо француско *droit de remontrances*. Прва одредба је очевидно управљена против преживљавања пређашње патримониалие децентрализације, против парчетања власти па подређује све једној јединој централизованог државној власти.

Признајући владалачким заповестима свесилно дејство према лицама, Законик не сматра их као свесилне према закону, него их подређује начелу законитости. Члан, који непосредно иде за горе наведеним, гласи: „Христовљеви царства ми што су учињени градовом царства ми, што им пише, да им нест вољан потворити ни господин

4 Наслов члана 78-ог гласи: О земљи и о људех црковних.

5 У другом Закону и другојачијим поводом налазим један тачнији израз за означавање владалаче наредбе, и то, – „књига повеленија царства ми“ (чл. 185).

cally ordered that church villages, inhabited by church people,⁴ should be exempted from that rule. In practice, there was the dangerous possibility of the ruler giving church lands to those church people who held church villages and lands with dependent peasants (art. 32), thus turning them into his immediate servants (see art. 42). Article 78 of the Code removed that danger.

Therefore, we can say that the first Code renounces the validity of all those ruler's tribute documents which violate the inviolable property (heritage) of the privileged classes, namely the church and the lords.

Apart from that, the first Code foresees another more general case, when a ruler's order ("book of the emperor" – Art. 105)⁵ is reported to the court because it violates the Code. If the court finds that such a book has no value, the court must submit the case to the ruler's decision (Art. 105). Therefore, the court was only authorised to stop the act; the final decision was left to the ruler.

The second Code implements the principle of legality in terms of ruler's orders more consistently and in a more categorical way. The opening article of the second Code determines the power of the ruling orders and reads "The book of the empire is not to be violated, to whoever it applies, be it to the Empress, to the King, or to the lords great and small, and to every man. Let no one violate what is written in the book of the empire. If there is something that cannot be done or fulfilled, let him address the case to the empire again" (Art. 136). The mentioned article contains two provisions, namely: 1) it prescribes unconditional obedience by everyone in the state to the ruler's orders, 2) in case of difficulty in executing the ruler's orders, it leaves everyone the right to submit the relevant petition to the ruler. The latter provision establishes for subjects a right similar to the old French *droit de remontrances*. The first provision is clearly directed against the survival of the previous patrimonial decentralisation, against the fragmentation of power, thus subordinating everything to a single centralised state authority.

Acknowledging the omnipotent effect of the ruler's orders, the Code does not consider them as omnipotent according to the law, but subordinates them to the principle of legality. The article, which refers directly to the above, reads: "The charters of the empire that refer to the cities of the empire, cannot be disputed even by the Emperor" (Art. 137). This provision is generalised and a general rule is established, according to which the ruler's orders, which contradict the Code, are not valid. If

4 The title of Article 78 reads: About the land and the people of the church

5 In the second Code and on other occasions, we find a more accurate expression to denote the ruling order, namely, "the Book of Orders of My Empire" (Art. 185)

цар“ (чл. 137). Затим се та одредба уопштава и установљана се опште правило, према коме владалачке заповести, које противрече Законику, немају вредности. Ако се таква противречност обелодани, суд није више дужан, да поднесе дело владоцу, као што је први Законик захтевао, него је овлашћен да реши дело дефинитивно. „Аште пише књигу царство ми или по срчбе, или по љубви, или по милости за некога, а они-зи књига разара закони, не по правде и по закону како пише законик, судије ту-зи књигу да не верују, такмо да суде и врше како је по правде (чл. 171). Дакле суд је потпуно овлашћен да самостално цени законитост, можда и уставност⁶ владалачких наредаба и уредаба, а дотична судска одлука целу ствар дефинитивно пресуђује. То је за суд стварало један нарочито високи положај у држави. Због тога се и садашњи српски правници позивају на дотични члан Душанова Закона као на једну занатну изјаву судске самосталности и здраве правне свести.⁷

Као што смо горе казали, Душанов Законик најмање примењује начело законитости на управу. То не може да нас зачуди, јер управа је баш она област државне радње, у коју начело законитости продире много теже и много доцније.

Резимирајући нашу расправицу, можемо безусловно карактерисати српско државно уређење према Законику Цара Стефана Душана као једну закониту владу, која одбацује правило: *Princeps legibus solutus est*. Можда су дотичне одредбе Душанова Законика биле више од декларативног, него од ефективног значаја. И у таквом случају оне ипак заслужују пажњу од стране историка права као израз политичко-правне идеологије дотичног доба и народа.

6 В. Јеврем Герасимовић, Старо српско право, 1913, с. 67.

7 В. Чед. Марковић, Положај и улога судије, Архив за правне и друштвене науке, књ. I (XVIII), бр. 3. 1920, с. 201; Правна свест, приступно предавање, 1921. г, с. 29.

such a contradiction is disclosed, the court is no longer obliged to submit the case to the ruler, as the first Code required, but is instead authorised to solve the case definitively. “If someone addresses the kingdom out of anger or love, or asking for mercy for someone, and that is against the Code, and it is not according to justice and as it is written in the Code, the judges should not believe it, but decide and execute according to justice” (Art. 171). Therefore, the court is fully authorised to independently assess the legality, perhaps even the constitutionality⁶ of the ruler’s orders and decrees, and the court decision in question decides the whole matter definitively. For the court, this created a particularly high position in the country. This is why the current Serbian jurists refer to the relevant article of Dušan’s Code as a significant confirmation of judicial independence and sound legal awareness.⁷

As we said above, Dušan’s Code applies the principle of legality to administration to a much lesser degree. This cannot surprise us, because administration is exactly that area of state activity where the principle of legality penetrates with more difficulty and much later.

Summarising our little discussion, we can unconditionally characterise the Serbian state organisation according to the Code of Emperor Stefan Dušan as a legitimate rulership that rejects the rule: *Princeps legibus solutus est*. Perhaps the relevant provisions of Dušan’s Code held more of a declarative than effective significance. Even if that were the case, they still deserve the attention of legal historians as an expression of the political-legal ideology of the respective era and people.

Рад приспео / Paper received: 11.6.2024.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 19.2.2025.

6 See Jevrem Gerasimović, *Staro srpsko pravo*, 1913, s. 67.

7 See Čed. Marković, *Položaj i uloga sudije*, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, knj. I (XVIII), br. 3. 1920, s. 201; *Pravna svest*, pristupno predavanje, 1921. g. s. 29.